

O KLASIFIKÁCIÍ DEFINÍCIÍ

MAREK MIKUŠIAK, Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava, SR

MIKUŠIAK, M.: On the Classification of Definitions
FILOZOFIA, 74, 2019, No 2, pp. 139 – 153

In philosophy, there are different ways of using the word “definition”. With respect to some of them, Bielik, Gahér and Zouhar have proposed a systematic logical-semantic classification. In this paper, I set out three basic methodological requirements for using the term “definition” within scientific classifications, and then I analyze the semantic classification with the resulting conclusion that two of the three types of definitions do not satisfy the requirements. Based on the analysis, the scientific model of classification is subsequently replaced by Wittgenstein's model of family resemblances.

Keywords: Definition – Meaning definition – Normative definition – Logical semantics – Family resemblances – Deference

Úvod

Definície sú jazykové výpovede, ktoré využívame azda najčastejšie pri vytváraní vedeckých teórií, legislatívnych dokumentov, prípadne rozličných hier. Pomocou definícií dokážeme teórie, právne predpisy či herné pravidlá systematizovať, zjednodušať, spresňovať. Mám na mysli normatívne definície, pomocou ktorých vytvárame systémy kategórií alebo zavádzame terminológiu a ktoré možno sformulovať podľa schémy:

(S₁) Nech „X“ je Y,

kde výraz „Nech“ signalizuje normatívnu platnosť príslušnej definície (definícia je teda návrh, nie pravdivé alebo nepravdivé tvrdenie), výraz v úvodzovkách je výrazom, ktorého použitie v definícii fixujeme (čiže ide o výraz bez významu, tzv. *označujúce* podľa Saussura (1996, 95 – 98)) a výraz „je Y“ je komplexný výraz, ktorého spôsob použitia je nám známy vďaka tomu, že ovládame príslušné jazykové konvencie (čiže ide o zmysluplný výraz).

Normatívne definície termínov možno pokladať za definície *par excellence*. V súčasnej analytickej filozofii sa však slovo „definícia“ nepoužíva len na označenie jazykových výpovedí majúcich formu S_1 . Okrem definícií stanovujúcich význam nejakého jazykového výrazu sa hovorí aj o definíciách, ktoré význam nejakého výrazu presne vystihujú alebo v určitom ohľade spresňujú, alebo menia s cieľom spresniť jazykovú identifikáciu objektu, na ktorý daný výraz odkazuje. Systematicky zosumariť uvedené odlišnosti znamená vytvoriť klasifikáciu definícií. Predpokladom takejto klasifikácie je presvedčenie o zmysluplnom používaní výrazu „definícia“ vo všetkých vyššie zmienených prípadoch. V príspevku sa na tieto prípady pozriem bližšie a objasním dôvody na odmietnutie uvedeného predpokladu. Pochopiteľne, najprv objasním, ktoré prípady používania výrazu „definícia“ nemožno v rámci vedeckej klasifikácie akceptovať ako zmysluplné. V ďalšej časti stručne predstavím logicko-sémantickú klasifikáciu zmienených typov definícií a uvediem dôvody, prečo ju nemožno pokladať za vedeckú klasifikáciu. Zároveň vysvetlím súvislosti medzi danými typmi definícií a pokúsím sa obhájiť špeciálny status normatívnych definícií.

1. Zmysluplné použitie výrazu „definícia“

Použiť vedecký termín zmysluplne znamená – prinajmenšom v rámci tejto state – použiť ho takým spôsobom, ktorý pokladáme so zreteľom na určené ciele za dostatočne rozumný a metodologicky opodstatnený. O použití termínu „definícia“, ktoré nie je dostatočne rozumné a metodologicky opodstatnené, budem v súlade s tým tvrdiť, že nie je zmysluplné. Samozrejme, pod rozumným použitím termínu si každý človek môže predstaviť niečo iné, preto treba uvedenú všeobecnú maximu konkretizovať. Vzhľadom na cieľ tejto štúdie navrhujem prihliadať najmä na tri metodologické požiadavky:

1) Termín „definícia“ by sa mal používať iba vtedy, ak hovoríme o určitej štruktúre reálnych jazykových výpovedí. Keď bude napríklad niekto tvrdiť, že definície sú okrem iného aj jazykové výpovede majúce štruktúru X , a následne sa ukáže, že schéma X reálne nezodpovedajú žiadne jazykové výpovede, používanie výrazu „definícia“ v takomto prípade nebude zmysluplné. Mohli by sme povedať, že takéto používanie nespĺňa *požiadavku reálnej aplikácie*. Keby sme takto výraz „definícia“ skutočne používali, správili by sme sa podobne, ako keby sme nejakú postupnosť čísel nazvali „prístupové heslo od trezoru X “, hoci trezor X nikdy neexistoval.

2) Výraz „definícia“ by sme mali používať iba v takom význame, ktorý je špecifikovaný systematicky v rámci jednej teórie. V súlade s touto požiadavkou, nazvime ju *požiadavka systematickej aplikácie*, nemôžeme typy definícií špecifikovať za

pomoci termínov odlišných teórií, respektíve za pomoci termínov, ktorých význam sa pri špecifikovaní rôznych typov definícií interpretuje odlišným spôsobom. Ak napríklad definičné vzťahy pokladáme za významové vzťahy, nemôžeme vybudovať systematickú typológiu definícií, pokiaľ nepoužívame termín „význam“ jednotne. Pri špecifikáciách definícií nemôžeme napríklad pokladať význam raz za abstraktnú entitu, ktorá nemá mentálnu povahu, a inokedy, naopak, za psychický fenomén. Jednoducho povedané, pri budovaní teórie definícií si musíme strážiť jednu teoretickú perspektívu.

3) Výraz „definícia“ použitý v rámci vedeckej klasifikácie by mal vyjadrovať štandardný minimálny význam, pomocou ktorého odlišujeme definície od iných jazykových výpovedí. Ani táto tretia metodologická požiadavka, ktorú by sme mohli nazvať *požiadavka zdieľanej esencie*, nehovorí nič, čo pri budovaní vedeckej klasifikácie definícií implicitne neprijímame. Keď sa rozhodneme vytvoriť klasifikáciu definícií, tak výrazu „definícia“ už určite nejakým spôsobom rozumieme. Niekedy sa hovorí, že rozumieme predteoretickému významu výrazu „definícia“. Podľa tretej požiadavky pritom platí, že pri budovaní klasifikácie definícií nemôžeme štandardný predteoretický význam výrazu „definícia“ úplne ignorovať. Inými slovami, štandardné používanie výrazu „definícia“ je naším základným orientačným bodom, na ktorý nemožno neprihliadať pri určovaní minimálnych kritérií na identifikáciu definícií. Určenie minimálnych kritérií, čiže minimálneho významu výrazu „definícia“, je pritom nevyhnutné na to, aby sme mohli vytvoriť zmysluplnú vedeckú klasifikáciu. Keby sme totiž hovorili o definíciách bez vymedzenia ich významového prieniku, naša typológia by mohla zahŕňať aj definície v prenesenom zmysle. O definovaní v prenesenom zmysle sa hovorí napríklad vo vete:

(V₁) *Tento človek definoval svojou hudobnou produkciou zvuk džezu.*

Zmysel vety V₁ je založený na analógii s normatívnymi definíciami. Tak ako pri definíciách stanovujeme štandardy používania výrazov, tak dobrí hudobníci stanovujú štandardy svojho hudobného žánru. V analógii je, pravdaže, významový posun, stanoví štandardy hudbou totiž značí vytvoriť hudbu, ktorá sa neskôr stane vzorom hodným nasledovania pre ďalších producentov príslušného žánru. O tom, či som stanovil štandardy džezu, teda rozhodnú iní. Ako vidíme, podobnosť s normatívnymi definíciami je tu len veľmi malá a rozhodne ju nemožno pokladať za relevantný dôvod na rozšírenie klasifikácie definícií o „hudobné definície“.

2. Logickosémantická klasifikácia definícií

Definície v štandardnom chápaní sú jazykové nástroje na určenie významu definovaných jazykových prostriedkov, napríklad termínov. Teoretická reflexia o definíciách tak zákonite patrí do rámca teórie významu. Sémantické uvažovanie o definíciách nás pritom môže priviesť k záveru, že charakterizovať definície ako nástroje na určenie významu je nedostatočné. Spojenie „určenie významu“ totiž možno vysvetliť odlišnými spôsobmi v závislosti od toho, či *určovanie* chápeme normatívne, alebo deskriptívne, a či *určenie významu* vnímame ako určenie pojmu, alebo skôr referencie.

Na sprehládnenie a spresnenie načrtnutých alternatív vypracovali logickí sémantici Bielik, Gahér a Zouhar (2010) klasifikáciu definícií. Jej nespornou výhodou je, že je vybudovaná v etablovanom teoretickom rámci logickej sémantiky, a pritom nie je striktné spätá s konkrétnym logickosémantickým systémom (extenzionálny model, intenzionálny model, hyperintenzionálny model). Inými slovami, autori vymedzujú rozličné podoby definičných vzťahov z jednotnej teoretickej perspektívy bez nutnosti stotožniť významy s logickými entitami istého druhu, čiže bez zbytočných teoretických zákrut odpútavajúcich pozornosť od podstatného. Vo svojej logickosémantickej teórii pritom rozlišujú tri základné typy definícií: kodifikačné definície, objektívne analytické definície a významové analytické definície.

Kodifikačné definície priradujú určitému jazykovému výrazu význam. Ak ide o výraz, s ktorým sme si už pred definovaním spájali nejaký význam, tak kodifikačná definícia tento význam takpovediac ruší a nahrádza ho novým významom.¹ Je teda zrejme, že kodifikačné definície v zásade zodpovedajú schéme S_1 . Logickosémantická legenda k danej schéme má však, pochopiteľne, odlišnú podobu ako tá z úvodu tohto článku. Funkcia kodifikačných definícií nie je vysvetľovaná ako fixovanie používania určitého výrazu („X“), ale ako priradenie *objektívneho abstraktného významu*² danému výrazu („X“) prostredníctvom zmysluplného výrazu Y a definičnej rovnosti, ktorú v prirodzenom jazyku reprezentuje napríklad sloveso *byť* v určitom

---

¹ Prirodzene, toto tvrdenie treba relativizovať vzhľadom na jazyk, pre ktorý daná definícia platí (napríklad legislatívnu definíciu významu výrazu „stavba“ zákonodarcovia určite nezrušili pôvodný význam daného výrazu).

² Pozri Bielik a kol. (2010, 723).

tvare (*je, sú*). S dôrazom na vzťah definičnej rovnosti možno potom napísať základnú schému platnú pre všetky definície:

$$(S_2) \text{ Dfd} =_{df} \text{ Dfs},$$

kde „Dfd“ je definiendum (predmet definovania), „Dfs“ je definiens (prostriedok definovania, čiže zmysluplný výraz) a „=df“ je definičná rovnosť.

Schéma S_2 de facto neutralizuje špecifiká kodifikačných definícií a v koncepcii Bielika a kol. predstavuje základ pre systematické vybudovanie príslušnej klasifikácie. Okrem kodifikačných definícií v nej autori určili ďalšie dva druhy definícií, ktorých spoločnou črtou je, že definiendum (na rozdiel od kodifikačných definícií) tvorí výraz majúci význam.

Objektuálne analytické definície sú pritom špecifikované pomocou vzťahu významovej ekvivalencie. Definiendum a definiens sú významovo ekvivalentné, ak vyjadrujú pojmy, pomocou ktorých identifikujeme ten istý objekt. Na ilustráciu uvádzajú autori nasledujúcu definíciu:

(D₁) *Voda je zlúčenina dvoch molekúl vodíka a jednej molekuly kyslíka.*

Definícia D₁ chápaná ako objektuálna analytická definícia nám hovorí, že pojem *vody* označuje ten istý objekt (tú istú chemickú látku) ako pojem *zlúčeniny dvoch molekúl vodíka a jednej molekuly kyslíka*, pričom uvedené pojmy nie sú rovnaké (prvý je predvedecký, druhý je vedecký). Uvedená interpretácia definície D₁ sa vzťahuje na perspektívu laika, ktorý rozumie predvedeckému pojmu *vody* a vďaka definícii D₁ sa dozvedá, ako ju možno vedecky presne identifikovať.

Významové analytické definície sú zasa špecifikované prostredníctvom vzťahu významovej totožnosti, čo znamená, že definiendum a definiens vyjadrujú tie isté pojmy. Ide o definície, ktoré podľa autorov klasifikácie sprostredkujú informáciu, aký význam má určitý výraz v nejakom jazyku. V tejto súvislosti autori uvádzajú nasledujúci príklad:

(D₂) *Červené svetlo je elektromagnetické vlnenie s frekvenciou 4,0 až $4,7 \times 10^{14}$ Hz.*

Pomocou definície D_2 konštatujeme fakt o význame výrazu „červené svetlo“, ako tomuto výrazu rozumejú fyzici zoberajúci sa optikou. Podľa autorov by sme však nemali prehliadať normatívny aspekt uvedenej definície D_2 – na objasnenie píšú:

Povedzme, že výraz „červené svetlo“ (alebo skrátené „červený/-á/-é“) je výrazom fyzikálnej teórie – optiky. Je pravdepodobné, že fyzik bude chcieť výraz „červené svetlo“ používať presne vo význame opísanom výrazmi „elektromagnetické vlnenie s frekvenciou 4,0 až 4,7 x 10¹⁴ Hz“. Príslušná definícia bude teda normatívne vyjadrovať totožný význam definienda a definiensa v príslušnej fyzikálnej teórii (...) (tamže, 734).

Deklarovaným zmyslom významových analytických definícií je sprostredkovať informáciu o význame definienda tým, ktorí význam príslušného výrazu nepoznajú.

Na základe povedaného autori napokon dospeli k trom odlišným verziám definíčnej schémy S_2 :

Schéma kodifikačných definícií:

$$(S_3) \text{ „Dfd”} =_{df} \mu(\text{Dfs})!$$

kde výraz v úvodzovkách je výraz bez významu (označujúce) a výkričník signalizuje normatívnu platnosť danej výpovede (Nech je to tak a tak!).

Schéma objektuálnych analytických definícií:

$$(S_4) v(\mu(\text{Dfd})) =_{df} v(\mu(\text{Dfs})),$$

„kde μ je sémantická funkcia, ktorá výrazom priradzuje ich významy, a v je sémantická funkcia, ktorá významom výrazov priradzuje entity, ktoré tieto významy identifikujú. Prvá funkcia je teda definovaná na množine výrazov, kým druhá na množine významov. Napríklad ak máme výraz ‚prvočíslo‘, tak μ (prvočíslo) predstavuje význam tohto výrazu a $v(\mu(\text{prvočíslo}))$ predstavuje jeho extenziu (množinu prvočísel)“ (tamže, 731).

Schéma významových analytických definícií:

$$(S_5) \mu(\text{Dfd}) =_{df} \mu(\text{Dfs}),$$

3. Analýza

V tejto časti ukážem, že v logickosémantickej teórii, ktorá hovorí o klasifikačných typoch definícií zvaných „objektuálne analytické definície“ a „významové analytické definície“, sa výraz „definícia“ nepoužíva zmysluplne. Budem sa pritom opierať o metodologický rámec uvedený v prvej časti článku.

3.1 Objektuálne analytické definície (OAD). V úvode tejto časti pokladám za potrebné upozorniť na to, že hoci definícia D_1 je na prvý pohľad príkladom z oblasti vedy, jej interpretácia má filozofické pozadie. Vychádza totiž z predpokladu objektívne existujúcich kategórií (napr. *voda*, *zlato*, *buk*...), ktorých inštancie vieme vďaka vedeckému pokroku identifikovať čoraz presnejšie. Jedným z najznámejších predstaviteľov metafyziky kategórií v uvedenom zmysle je filozof H. Putnam. Podľa neho (Putnam 1975) sme napríklad objavením chemickej štruktúry vody dokázali nájsť presnejšiu metódu na identifikáciu inštancií výrazu „voda“, než akou sme disponovali predtým (laické chápanie vody). Zdá sa pritom, že ak tento objav sformulujeme v podobe definície D_1 , vytvoríme OAD.

Pozrime sa však na definíciu D_1 bližšie. Ako už bolo povedané, status OAD jej Bielik a kol. pripisujú len z perspektívy laika. Rozhodujúci je pritom aktuálne uplatnený pojmový systém. Jeden a ten istý človek môže totiž premýšľať v jednom pojmovom systéme ako vedec („Voda obsahuje polárne väzby“) aj v inom ako laik („Zeleninu radšej varím v pare než vo vode“). Nie je pritom žiadnou záhadou, prečo na vetu zodpovedajúcu schéme S_4 vedci vo svojich teóriách nikdy nenatria. Vo vedeckých teóriách totiž figurujú buď nedefinované výrazy vyjadrujúce tzv. primitívne pojmy, alebo termíny, ktorých významy sú vymedzené pomocou kodifikačných definícií. Napríklad v chémii výraz „voda“ nevyjadruje primitívny pojem, ale kodifikovaný termín. V príslušnej kodifikačnej definícii síce termín „voda“ určite nefiguruje len náhodou, dôvody na výber vhodného termínu však nemôžu nijako ovplyvniť status danej definície. Ak napríklad termín „dospelosť“ definujem ako obdobie života človeka od veku osemnásť rokov, môže sa ma niekto spýtať, prečo som použil práve výraz „dospelosť“, a nie povedzme výraz „plnoletosť“, alebo nejaký iný výraz, avšak moja odpoveď, nech už by bola akákoľvek, nič nezmení na tom, že som sformuloval kodifikačnú definíciu. Vo všeobecnosti platí, že pýtať sa na motiváciu použitia určitého výrazu v pozícii definienda je z hľadiska logickej sémantiky irelevantné. Na rozdiel od niektorých lingvistov, ktorí skúmajú konkrétne motivácie pomenovaní

v rámci široko chápanej teórie významu³, agenda logickej sémantiky nič podobné neobsahuje. Z toho je teda zrejmé, že keby sme teóriu definícií obmedzili len na definície, ktoré sa objavujú v rámci vedeckých teórií, používanie výrazu „definícia“ pre jazykové výpovede so štruktúrnou podstatou zodpovedajúcou schéme S_4 by nespĺňalo požiadavku reálnej aplikácie a nebolo by teda zmysluplné. Metodológovia vedy takéto používanie výrazu „definícia“ právom ignorujú.

Podstatnejšie je však preveriť pripisovanie statusu OAD jazykovým výpovediam z perspektívy laika. Otázka znie, či napríklad definíciu D_1 laik vníma v súlade so schémou S_4 . Naozaj platí, že na základe predvedeckého pojmu *vody* identifikuje tie isté inštancie ako na základe pojmu *byť zlučeninou dvoch molekúl vodíka a jednej molekuly kyslíka*? Odpoveď je, nazdávam sa, jasná: neplatí. Schéma S_4 teda neopisuje štruktúrnou podstatu definície D_1 ani z pohľadu laika. Ten totiž za vodu nepokladá napríklad paru ani ľad, hoci ide o inštancie zlučení molekúl vodíka a kyslíka. Laik zároveň nepokladá inštancie vody za počítateľné, zatiaľ čo vedec môže legitímne uvažovať o počte zlučení molekúl vodíka a kyslíka. A rozdielov by sme našli oveľa viac. Vo všeobecnosti však platí, že od rozdielných pojmov, z ktorých je jeden predvedecký ($\mu(Dfd)$) a druhý vedecký ($\mu(Dfs)$),⁴ nemôžeme očakávať logicky spoľahlivú, t. j. kontrafaktuálnu identifikáciu tých istých objektov. Z toho vyplýva, že schéma S_4 (interpretovanej príslušným spôsobom; pozri časť 2) nezodpovedajú (nemôžu zodpovedať) žiadne jazykové výpovede a požiadavka reálnej aplikácie teda nie je splnená.

Pravdaže, kritiku OAD ako neopodstatnenej teoretickej kategórie som založil na analýze schémy S_4 bez ohľadu na jej filozofický výklad. Ak na tento výklad prihliadneme, nemôžeme pri definícii D_1 opomenúť jej predpokladanú normatívnu platnosť. O čo ide?

„Ide o to, že na základe uvedenej definície chceme v tomto prípade pokladať pojmy vody a pojmy chemickej látky, ktorej molekuly pozostávajú z dvoch atómov

---

³ Typickým príkladom sú etymologické analýzy. Napríklad slovo „otrok“ má v slovinčine význam *dieťa*, kým v slovenčine odkazuje na *osobu bez práv a slobôd, podriadenú vôli iného človeka*. Etymológia odhaľuje spoločný pôvod týchto slov a predpokladanému praslovanskému výrazu „otrekti“ pripisuje význam *ten, kto nehovorí* (Králík 2015, 411). Ak je táto historická rekonštrukcia správna, tak sa z nej dozvedáme, prečo dnes Slovinci používajú výraz „otrok“ na pomenovanie detí a Slováci na pomenovanie otrokov. Slovo, ktoré znamená *ten, kto nemá hlas*, možno rovnako efektívne použiť v prenesenom zmysle na pomenovanie detí, ktoré ešte nevedia hovoriť, ako aj na pomenovanie osôb, ktorých hlas nemá vo verejnom živote žiadnu váhu.

⁴ Podmienka $\mu(Dfd) \neq \mu(Dfs)$ v schéme Bielika a kol. nie je uvedená, je však nevyhnutná na to, aby sme odlišili významové analytické definície od OAD. Alebo presnejšie: aby neboli definície prvého typu len podmnožinou tých druhých.

vodíka a jedného atómu kyslíka, za pojmy tej istej veci, no nie za tie isté pojmy“ (Bielik a kol. 2010, 726).

Ani takáto filozofická interpretácia však nevedie k legitimizácii kategórie OAD. Problém je v tom, že fráza „chciet’ považovať dva odlišné pojmy za pojmy tej istej veci“ nemá v logickej sémantike žiadne uplatnenie a generuje logickú konfúziu. Ak sú totiž významy, resp. pojmy pokladané za objektívne abstraktné entity, tak od nich nemôžeme *chciet’*, aby sa vzťahovali na niečo iné, než na čo sa vzťahujú (aby označovali/denotovali niečo iné, než to, čo označujú/denotujú). Jedine používanie výrazov môžeme normovať s ohľadom na preferované inštancie ich aplikácie, a to najmä pomocou kodifikačných definícií. Pojmy ako objektívne abstraktné entity nemôžeme slovne k ničomu prinútiť. Na účely nejakej intelektuálnej hry by sme mohli povedať napríklad: „Nech ‚pes‘ je mačka!“ – nemôžeme však zmysluplne povedať: „Nech pod pojem *psa* spadá mačka!“ Intenzie nefungujú na želanie.

Pri normatívnej interpretácii OAD sme tak očividne narazili na logickú konfúziu, ktorá vzniká nesystematickým výkladom v rámci logickosémantickej teórie. Používanie termínu „definícia“ preto v tomto prípade nespĺňa požiadavku systematickej aplikácie.

Samozrejme, uvedený negatívny záver by nemal ostať bez pozitívneho vysvetlenia. Otázka, ktorej čelíme, znie: Ak veta D_1 nezodpovedá OAD, akým spôsobom objasníme jej dobrú zrozumiteľnosť? V rámci chémie je odpoveď jasná, ide o kodifikačnú definíciu – lenže z perspektívy laika sa ako kodifikačná definícia určite nejaví. Laik pokladá vetu D_1 za pravdivú, kodifikačné definície však pravdivostné hodnoty nenadobúdajú. Mali by sme teda vedieť vysvetliť, aký status môžeme danej vete pripísať s ohľadom na jej informačnú hodnotu. Na to však musíme opustiť rámec analyzovanej teórie definícií.

Status vety D_1 môžeme pomerne jednoducho vysvetliť, ak vezmeme do úvahy možnosť takzvaného deferenčného použitia jazykových prostriedkov. Výraz používame deferenčne, keď ho používame s ohľadom na význam, ktorý mu pripisuje niekto iný.⁵ Sami pritom význam daného výrazu nemusíme dokonale ovládať, a predsa ním vieme vyjadriť príslušný význam. Jednoducho povedané, o význam sa v tomto prípade starajú experti – vedci, zákonodarcovia a pod. Niekto môže napríklad hovoriť o istej osobe, že je starostka, hoci presne nepozná legislatívnu definíciu danej funkcie. Keďže niektoré výrazy môžu byť použité aj normálne, aj deferenčne, vety obsahujúce

---

⁵ Vzhľadom na formuláciu príslušného argumentu pokladám toto všeobecné vymedzenie za postačujúce. K detailom diskusie o sémantickej deferencii pozri napríklad Woodfield (2002).

dané výrazy možno s ohľadom na tento rozdiel interpretovať dvoma odlišnými spôsobmi. Zvážme napríklad vetu:

(V₂) *Plnoletosť sa dosahuje dovršením osemnásteho roku.*

Veta V₂ je súčasťou aktuálne platnej slovenskej legislatívy. Ako kodifikačná definícia vymedzuje význam výrazu „plnoletosť“ na účely príslušného zákona. Takáto veta teda nemôže byť ani pravdivá, ani nepravdivá. Vetu V₂ však môžeme interpretovať aj ako pravdivý výrok. V takomto prípade vlastne konštatujeme, čo je uvedené v zákone. Sami teda nič nekodifikujeme, len opisujeme príslušnú definíciu, na ktorú implicitne odkazujeme deferenčným použitím výrazu „plnoletosť“. A rovnako možno vysvetliť interpretáciu vety D₁ z perspektívy laika. Veta D₁ v takom prípade hovorí, že z prírodovedného hľadiska nie je voda nič iné než H₂O. To znamená, že len opisuje akceptovanú kodifikačnú definíciu. Pri takomto opise pritom vôbec nezáleží na tzv. predvedeckom význame, ktorý je v schéme pre OAD vyjadrený definiendom. Predvedecký význam sme pri analýze viet D₁ a V₂ z perspektívy laika vôbec neidentifikovali. Ani tieto vety, ani žiadne iné teda nezodpovedajú schéme S₄. Používanie výrazu „definícia“ s cieľom odkazovať na vety so schémou S₄ (interpretovanou príslušným spôsobom) tak nespĺňa požiadavku reálnej aplikácie a nie je teda ani zmysluplné.

3.2 Významové analytické definície (VAD). Vzhľadom na závery predošlej časti môže byť analýza logickosémantického vymedzenia VAD o čosi stručnejšia. Už by totiž malo byť zrejmé, že ani fyzikálna definícia D₂ nepatrí medzi VAD, ale medzi kodifikačné definície. Tak ako OAD, ani VAD vo vedeckých teóriách vôbec nepotrebujeme. VAD nevymedzujú predmet skúmania, nanajvýš sprostredkujú informáciu o jazyku teórie. Dôvod, prečo sa fyzikálna definícia D₂ javí ako významová, tkvie zrejme v tom, že výraz „červené svetlo“ pokladáme za samostatne zrozumiteľný (v pozícii definienda v D₂ teda na prvý pohľad figuruje ako zmysluplný výraz). Avšak zrozumiteľnosť výrazu „červené svetlo“ mimo fyzikálnej definície D₂ sa nijako netýka významu definienda danej definície. Pomenovanie určitého intervalu vlnových dĺžok spojením „červené svetlo“ je len motivované (v lingvistickom zmysle)⁶ bežným významom tohto spojenia. Súčasné psychologické výskumy ukazujú, že sme si podobní v tom, čo pokladáme za najlepšiu inštanciu červenej farby (pozri Regier a kol. 2005), preto by bolo určite nemiestne, keby fyzici definovali výraz „červené svetlo“ prostredníctvom intervalu, ktorý by túto inštanciu nezahŕňal. To však nič nemení na tom, že definíciou D₂ fyzikálne hranice červeného svetla neopisujú, ale vytyčujú.

---

⁶ K lingvistickej koncepcii motivácie pozri Furdík (2008).

Ak interpretujeme vetu D_2 z perspektívy laika, čiže ako pravdivú konštatáciu o fyzikálnych hraniciach červeného svetla, tak ide o vetu, ktorá vyjadruje informáciu o platnosti určitej kodifikačnej definície vo fyzike. Opäť ide o prípad, keď na kodifikačnú definíciu odkazujeme len implicitne deferenčným použitím výrazu „červené svetlo“ (porov. analýzu vety D_1). Keďže každé deferenčné použitie výrazu je použitím výrazu s konkrétnym významom (ktorý vypracovali iní – experti), je pochopiteľné, že vetu D_2 možno z perspektívy laika interpretovať ako vetu vysvetľujúcu význam, o čom sa pre jej blízku príbuznosť s kodifikačnými definíciami niekedy hovorí ako o definícii významu. Pravdaže, tento spôsob vyjadrovania môže spôsobiť nedorozumenie, lebo aj kodifikačná definícia definuje význam. Práve preto treba rozlišovať deskriptívne vysvetľovanie významu od normatívnej kodifikácie významu. Jednoduchšie povedané, mali by sme rozlišovať normatívne a deskriptívne definície. Upozorňujem na to preto, lebo práve vzhľadom na toto rozlíšenie sú VAD vymedzené konfúzne. Na jednej strane VAD majú byť pravdivé alebo nepravdivé výpovede. Na druhej strane však majú mať normatívny charakter, napríklad veta D_2 má „normatívne vyjadrovať totožný význam definienda a definiens v príslušnej fyzikálnej teórii (Bielik a kol. 2010, 734). Tak ako pri kategórii OAD aj tu problém tkvie v tom, že významy definienda a definiens nemožno k ničomu zaviazať. V teoretickom rámci logickej sémantiky figurujú ako objektívne abstraktné entity a nech už ich ontológiu vysvetľujeme akokoľvek, hlavným motívom zdôrazňovania objektívnej povahy významov je práve možnosť analyzovať rozličné významové vzťahy ako objektívne existujúce sémantické štruktúry. Vedec teda nemôže definíciou stotožniť významy definienda a definiens, ako o tom píše Bielik a kol. (2010, 727). Každé dva významy sú totiž v uvažovanom rámci logickej sémantiky buď totožné, alebo netotožné, čo je triviálny dôsledok uplatnenej abstrakcie. Keďže pri vymedzení kategórie VAD táto abstrakcia nie je uplatnená dôsledne, ani v tomto prípade nie je výraz „definícia“ použitý systematicky, a teda ani zmysluplne.⁷

---

⁷ V inej štúdii jeden z autorov čiastočne revidoval analyzovanú klasifikáciu definícií, pričom explicitne odlíšil deskriptívne a preskriptívne definície (pozri Zouhar, 2014). Napriek tomu uvažuje nielen o deskriptívnej, ale aj o preskriptívnej (normatívnej) povahe VAD aj OAD (v novej terminológii ide o „pojmové definície“ a „objektové definície“). Tvrdí pritom, že preskriptívnu pojmovou definíciou sa modifikuje konceptuálny systém tak, aby obsahoval definíčne zavedený nový pojem. Avšak aj keď môžeme uvažovať o rozličných zmenách konceptuálnych systémov, hovoriť o tom, že tieto zmeny vykonávame *prostredníctvom* pojmových definícií (VAD), je opäť konfúzne vyjadrenie. Nový pojem totiž nemožno reálne zaviesť inak než priradením určitého významu k určitému výrazu (kodifikačná definícia).

3.3 Podstata definícií. Na základe predošlej analýzy možno konštatovať, že koncepcia definícií Bielika et al. (2010) nie je udržateľná. To však nie je výzva na jej revíziu, na úpravu nejasných či sporných formulácií ani na prehodnotenie východiskového sémantického rámca. Znázornením slepých uličiek konkrétnej teórie definícií sledujem oveľa všeobecnejší cieľ. Najmä chcem čitateľovi poskytnúť mapu možného uvažovania o definíciách, vďaka ktorej bude môcť používanie výrazu „definícia“ racionálne kontrolovať. Inými slovami, ide mi o to, aby sme pri úvahách o definíciách a typológii definícií mali dobrý prehľad o teréne, na ktorom sa pohybujeme.

Najdôležitejšie je uvedomiť si, že terén filozofických klasifikácií definícií je pomerne neprehľadný. Na prvý pohľad sa zdá, že ide o klasifikáciu analogickú prírodovedným nomenklatúram. Tak ako máme rôzne druhy svalov, máme aj rôzne druhy definícií. Pri bližšom porovnaní týchto prípadov sa však pôvodne pociťovaná analógia stratí. Ak sa vrátíme k analyzovanej typológii definícií, možno si všimnúť, že schémy S_3 , S_4 a S_5 nemajú spoločnú podstatu. Hoci sú prezentované ako špeciálne prípady všeobecnej schémy S_2 , všeobecná schéma S_2 o definíciách nič určité nevyvedá.

Pre názornosť uvažujme o definíciách podľa schém S_3 a S_5 . Na prvý pohľad zostávajú rovnako z definienda, definiens a z definičnej rovnosti. Lenže definiens je v kodifikačných definíciách niečo iné než vo významových a čo je ešte podstatnejšie, „definíčná rovnosť“ je len spoločný názov pre odlišné predikáty. Na ilustráciu zvážme vetu:

(V₃)   *Génius je osoba s IQ vyšším ako 150.*

Vetu V_3 dokážeme poľahky interpretovať ako kodifikačnú definíciu, aj ako významovú definíciu. V oboch prípadoch je pritom možné tieto interpretácie jednoducho zexplicitniť:

(V₄)   *Nech výraz „génius“ znamená osobu s IQ vyšším ako 150.*

(V₅)   *Význam výrazu „génius“ je totožný s významom výrazu „osoba s IQ vyšším ako 150“.*

Veta V_4 je kodifikačná definícia, veta V_5 je zasa významová definícia. Dôvod, pre ktorý máme tendenciu pokladať kodifikačné a významové definície za druhové špecifikácie jedného a toho istého rodu, tkvie zrejme v tom, že pri ich zjednodušenom vyjadrení figuruje to isté pomocné sloveso „byť“. Vo vetách V_4 a V_5 však figurujú

odlišné predikáty *znamenat'* a *byť totožný*⁸, a tak použitie výrazu „definícia“ na označenie vety V₅, čiže na označenie významového vysvetlenia (tzv. nominálna definícia), nespĺňa požiadavku zdieľanej esencie.

4. Definície v sieti rodinných podobností

Klasifikácia definícií sa nám de facto rozpadla na opis rozličných použití výrazu „definícia“, ktoré držia pokope na báze wittgensteinovských rodinných podobností (pozri Wittgenstein 1953, § 66 – 67). Každé dve použitia sú si v niečom podobné, ale neexistuje podstata vlastná všetkým použitiam, na základe ktorej by sa zároveň dali odlíšiť definície od iných jazykových výpovedí. Pozrime sa na niektoré podobnosti a odlišnosti bližšie.

Najprv si všimnime základnú charakteristiku definícií podľa Bielika a kol. (2010, 721): „(...) definície z metodologického hľadiska konceptuálne vyčleňujú predmet, resp. objekty skúmania.“

Hoci takáto charakteristika nie je úplne jednoznačná, nazdávam sa, že ju možno interpretovať takto: ak chceme skúmať napríklad romány, musíme najprv definíčne vymedziť, čo to je román (v akom význame používame termín „román“). V tomto zmysle sa všeobecná charakteristika definícií nepochybne vzťahuje na normatívne (kodifikačné) definície. Mohli by sme pritom povedať, že *podobne* ako normatívne definície aj OAD určujú skúmaný predmet. Práve táto podobnosť s normatívnymi definíciami je zrejme dôvodom, prečo sa OAD objavujú v rámci analyzovanej klasifikácie definícií. Tento dôvod však nemožno pokladať za relevantný. OAD totiž v rozpore s uvedenou všeobecnou charakteristikou definícií nevyčleňujú predmet skúmania *pojmov*. Keďže výraz v pozícii definienda v OAD je zmysluplný výraz, predmet skúmania je pojmovy vyčlenený ešte pred „objavom“ pravdivosti príslušnej OAD (definiendum ho vyčleňuje tým, že vyjadruje pojem). Ako sme videli v časti 3.1, pri dôkladnejšej analýze OAD narazíme na konfúzie, preto možno OAD pokladať za zbytočnú filozofickú kategóriu (porov. Shand 2008). V každom prípade OAD, nech ich už hodnotíme akokoľvek, sa od normatívnych definícií *podstatne* líšia, nemôžeme ich totiž zmysluplne nazvať „významové definície“.

---

⁸ Netvrdím, že neexistuje možnosť parafrázovať vety V₄ a V₅ tak, aby v nich bol použitý rovnaký predikát. Tvrdím len, že túto možnosť nemáme v logickosémantickom rámci teórie definícií. Predikát *znamenat'* doplníme zľava objektmi odlišného logického typu než predikát *byť totožný*.

Naproti tomu VAD sú legitímne nazývané „významové definície“ a práve v tomto ohľade súvisia s normatívnymi definíciami: VAD, podobne ako normatívne definície, hovoria o význame slova (resp. slovného spojenia). Na druhej strane VAD v porovnaní s normatívnymi definíciami významy nestanovujú, ale len opisujú. Typickým príkladom sú slovníkové definície, ktoré možno chápať ako výpovede o významoch výrazov určitého jazyka. Použitie výrazu „definícia“ na označenie slovníkových výkladov je veľmi rozšírené a možno ho akceptovať. Treba si však uvedomiť, že tieto definície vôbec nespĺňajú vyššie uvedenú základnú charakteristiku definícií, pretože nevyčleňujú predmet skúmania, ale len sprostredkujú informácie o určitom jazyku. Niektorí lingvisti sú si toho dobre vedomí, a preto pokladajú výraz „slovníková definícia“ len za neoficiálne pomenovanie výkladových hesiel (pozri Filipec 1995, 31).

Na základe analýzy rodinných podobností medzi preberanými typmi definícií sa zdá, že normatívne definície majú v rámci danej typológie špeciálny status definícií par excellence. Naproti tomu model vedeckej klasifikácie nás vedie úplne iným smerom; napr. Bielik a kol. (2010, 726) píše: „Definície, v ktorých ide priamo o zavedenie nového výrazu do jazyka, sú len jedným, aj to nie tým najzaujímavejším druhom definícií.“ O tom, čo je zaujímavé, sa ťažko sporí. Videli sme však, že ešte ťažšie je vysvetliť prípadné „zaujímavejšie“ alternatívy ako prípady skutočných definícií.

Záver

V stati som sa venoval logickosémantickej koncepcii definícií Bielika a kol. (2010) a upozornil som na problémy spojené s niektorými spôsobmi používania výrazu „definícia“, pre ktoré nemožno dané použitia pokladať za zmysluplné (metodologicky opodstatnené). Zároveň som poukázal na to, že analyzované tri typy definícií spolu síce súvisia, ale nemajú spoločný významový prienik, čo znamená, že tvoria sieť wittgensteinovských rodinných podobností. Kým sa pozeráme na rozličné typy definícií optikou vedeckej klasifikácie, pochopiteľne pokladáme všetky príslušné typy definícií za rovnocenné podkategórie nadradenej kategórie „definícia“ a v takom prípade, prísne vzaté, nemá význam hovoriť o inštanciách jednej z nich ako o definíciách par excellence. Takýto pohľad je však skreslený, pretože – ako sme videli – analyzované typy definícií nemôžu byť súčasťou štandardnej vedeckej klasifikácie. Ak je to tak, potom možno zmysluplne určiť definície par excellence. Vzhľadom na štandardné používanie termínu „definícia“ vo vedeckej praxi možno pritom tento

status pripísať jedine normatívnym definíciám. V štandardných vedeckých kontextoch práve preto nepotrebujeme použiť na ich označenie vôbec žiadne prívlastky („normatívne“, „stipulatívne“ či „kodifikačné“).

Literatúra

- BIELIK, L., GAHÉR, F., ZOUHAR, M. (2010): O definíciách a definovaní. *Filozofia*, 65 (8), 719 – 737.
- FILÍPEČ, J. (1995): Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In: Čermák, F. – Blatná, R. (eds.): *Manuál lexikografie*. Jinočany : H&H, 14 – 49.
- FURDÍK, J. (2008): *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Košice: LG.
- KRÁLÍK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- PUTNAM, H. (1975): The meaning of „meaning”. *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, 7, 131 – 193.
- REGIER, T., KAY, P., COOK, R. (2005): Focal colors are universal after all. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 102 (23), 8386 – 8391.
- SAUSSURE, F. DE. (1996): *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia.
- SHAND, J. (2008): Futile Definitions. *Think*, 6 (17 – 18), 129 – 137.
- WITTGENSTEIN, L. (1953): *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- WOODFIELD, A. (2002): Reference and Deference. *Mind & Language*, 15 (4), 433 – 451.
- ZOUHAR, M. (2014). Klasifikácia definícií. *Teorie vědy / Theory of Science*, 36 (3), 337 – 357.

Štúdiá vznikla s podporou grantu Trnavskej univerzity v Trnave č. 4/TU/2017 Poznávanie jazyka.

Marek Mikušiak
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta TU v Trnave
Priemyselná 4
918 43 Trnava
Slovenská republika
e-mail: marek.mikusiak@truni.sk